

הארי לוין: הצד הדוסטויבסקאי בפרוסט

פרוסט הוא אולי ההיסטוריון הגדול האחרון של האהבות, החברה, התבונה, הדיפלומטיה, הספרות והאמנות של בית-שברון-הלב של התרבות הרכושנית; והאיש הקטן בעל הקול המתחנן והנוגה, המוח של מיטאפיזיקאי, מקורו של סאראצ'יני, חולצת התג שאינה תואמת והעיניים הגדולות שדומה כי רואות הן כל אשר סביבו כמו עיניו רבות-הזוויות של זבוב, חולש על המרעה ונוהג מנהג מארח בבית שלא ימים רבים הוא עתיד להיות אדון בו.

ארמנד וילסון

מחשבה שלאחר-מעשה היא ממהות שיטתו של פרוסט כמו גם ממהות הנושא שלו. הוא עבד לאטו כשהוא מוסיף, מתקן ומרחיב את הכרכים המאוחרים בעוד הראשונים יוצאים לרשות-הרבים, ולא האריך ימים עד כדי כך שיעקוב אחר ההשפעה של האפלים שבעיוניו הנוספים. שני הכרכים הראשונים שלו, על הזיות-העלומים שבהם ועל קסמיהם האידיליים, כמעט לא הכשירו את רוח הקורא לקראת הרס וכליה. הכרך השלישי, מעבר בני גרמאנט, ציין הבשלה, קיצר את המרחק בין שני שבילי הילדות, והוכיח שיכול פרוסט להשתמש לא רק במיקרוסקופ הנאטוראליסטי שלו אלא גם בטלסקופ הסימבוליסטי. אבל רק בצאת הכרך הרביעי, סדום ועמורה, שנתפרסם בשנת מותו, רק אז חשף את התהומות הקודרות שמעליהן התהוללו קרואי נשף-המסיכות שלו. לפיכך היו הרשמים הראשונים צפויים להטעות את קוראיו, ממש כפי שעלה בכונתו של פרוסט, שלא לומר שצפויים היו לשעמם אותם באיזפורים התמימים של רומנטיקה של נער מתבגר. במכתב אל העורך של נובל רווי פ'ראנסו, ז'אק ריביר, הוא נמצא מסביר שמחשבתו כולה לא תתגלה עד הסוף, שיהפוך את הסיום הארעי של מעברו של פוואן על פיו. "זו רק תחנה, סובייקטיבית ודילטאנטית למראית-עין, בדרך אל האובייקטיבי והחיובי שבסיומים".

יכול כוהן-הפפר שלו, אטימולוג-חובב, לנטרל דקדקנית את זהרם של שמות. בדומה לקודמיו, אך מתוך יתר תודעה-עצמית, יצר פרוסט אשליה על-מנת להרסה; הוא טווה צעיף של החיים המדומים כדי לקרעו ולגלות את החיים הממשיים שמתחת לו. כדי להראות את מעבר הזמן זקוק היה לזמן-ופירוש הדבר היה, כמובן, מקום, עמודים. היה עליו להציג תמרורים ידועים ופרצופים בני-היפך בטרם יוכל להראות איך היו משתנים משך כל השנים של התפתחות וניווט. כדי להוכיח עד כמה יכולה מראית-העין להוליך שולל היה עליו לפזר ריחות מטעים והוראות-שווא על דרכו, למשוך את קוראיו קדימה בפיתויים ולהגותם מן המסילה בהפתעות עד שלמדו לצפות ללא-צפוי: לעקוב בעקפים אחר "שינוי הכיוון בנפשות". משעה שיזכר כי ערכים מסוימים כוזבים הם, יהיה צורך דוחק יותר מתמיד לברר איזה הם הערכים

האמיתיים. "במחצית השניה", הזהיר פרוסט אחד מידידיו, "הנפשות שלי הן ההיסך הגמור ממה שהיו במחצית הראשונה, וממה שאפשר היה לשער". המבט תחטוף הראשון שלנו על הבארון דה-שארליס ספק אם יכול היה להיות בלתי-הולם יותר, שהרי נשתבש כביכול מחמת שמועה מקומבכה, שביקשה לראות בו את המצאב של מאדאם סוואן. אשר לדוכסית, הודה פרוסט בהתכתבות גלוית-לב שאולי נתחלפה לו למרסל ציפור גן-עדן בתרנגולת זקנה.

בסטייה חידתית, המרחיבה—כך דומה—את הגירסה הקודמת (שלא נדפסה) של בצל הנערות הפורחות, עומד פרוסט על מה שקרוי בפיו "הצד הדוסטויבסקאי במכתבים של מאדאם דה-סווינייה". דומה כי דרכה של כותבת-המכתבים הצרפתיה בתיאור נופים דמתה במידה רבה לדרכו של הסופר הרוסי בציור אפיים של בני-אדם. שיחה מאוחרת יותר בין מרסל לאלברטין מסבירה ביתר-הרחבה מה היה המשותף לאותו צמד תמוה—הצרפתיה האמהית, הרוסי רוצח-ההורים. "תחת שיציגו דברים בסדר הגיוני—כלומר, מן הסיבה והאלה—הם מראים לנו קודם את התוצאה, את האשליה המפליאה אותנו". אבל זה הצד המפליא כל עובר-אורח, אחרי הכל. דוסטויבסקי מעמיק יותר לחדור, והוא נבדל מבעלי-סיפורים שיגרתיים יותר, על-ידי שהוא רושם תוצאות נוספות המוליכות במישרים יותר לסיבות. פרוסט מתקרב יותר אל לבו של כל התהליך הדון-קישוטי כשהוא מעיר שסופרים מטפלים במלחמה "בסדר הפוך, מתחילים באמונות ואשליות, ומתקנים אותן מעט-מעט, כדרכו של דוסטויבסקי בסיפור של פרשת-חיים". הנה כך זוכה דוסטויבסקי לשבח בעד אותה הצגה של גפש פועלת, בכל צמיחתה ותמורותיה ומלוא האפשרויות והסתירות הספוגות בו, בצורה שאליה התקרבו רק אי-אלה סופרים קשישים יותר ובעלי כוח-הבחנה מעולה, כמו בחוק-האספקטים של הנרי ג'יימס, ועדיין היה פרוסט צריך לבוא ולהכניס בהם שיטה.

השיטה הפרוסטיאנית יש בה משום דוגמה בולטת למה שהיה מארק שורר מגדירו כ"הטכניקה כגילוי". ת.ס. אליזט סיפם את הדבר, לצרכיו שלו, בכותר-ההגדרה הקולע האפייני לו:

מה שידוע לנו על אחרים
הוא רק זכרון הרגעים
בהם ידענום. והם השתנו מאז.
העמדת-פנים שהם ואנו הננו כשהיינו
היא מנהג-חברה מקובל, מועיל ונוח,
שלפעמים יש להפירו. עלינו גם לזכור
שבכל פגישה אנו פוגשים איש זר.

כל היתר זרים הם למרסל. דומה כאילו הכל זר מחוץ לזכרונם של הרגעים הללו. מצד שני, "האישיות החברתית שלנו נוצרת על-ידי המחשבות של אחרים". גלוי-וברור, אותם אנשים עצמם נראים באור אחר כשמסתכלים בהם מגקודות-מבט שונות. משום כך הפסיכולוגיה של פרוסט היא יחסית. אולם אפילו כאשר המסתכל עודנו

אותו אדם, ולו גם נניח למקרה זה שנקודת-המבט שלו עצמו אינה משתנה, הריהו ניצב בפני עדויות סותרות—סדרה מקוטעת של עובדות שמתוכן עליו לבנות אישיות. "אבוי! אלברטין היתה כמה וכמה אנשים". מציגים אותנו בפני דמות אחת מצד אחד; ואחר-כך אנו מגלים צד אחר, שונה לגמרי, ולעתים קרובות גרוע ולא טוב יותר, מפיון שהזמן מקנא ומלעזו כל-כך, ומפיון שמרסל גדל ונעשה גשמי ובקרתי יותר. הואיל והגילויים האלה המכויבים מעלים איזה אי-תיאום בין שם טוב ברשות-הרבים ללשון-הרע ברשות-היחיד הריהם מתרצים במידה ידועה את המאמץ שהשקיע פרוסט בהזנת-סתר ובכריית אוזן לשמועות. הרכילות ממלאת תפקיד פונקציונלי בדראמה. רגעי ההתגלות של מרסל, אותם רגעים מיוחסים של הארה מיסטית, מתחלפים לסירוגים ב-Reconnaissances שלו, מעמדים של הכרה בהם הוא מבין דבר מתוך דבר ומגיע לאיזו אמת חריגה.

לאחר החופשות הרפויות ותקופות הבדידות הבאות וחוזרות לסירוגים, באו שלש "הכרות" כאלו יחדיו במהלך יום אחד גדוש, אף שהדיווח עליהן מתפשט ומקיף שני תת-רומנים. זו שבאה בשעות לפנות-ערב, "הסנדלים האדומים של הדוכסית", היא האפיוודה המסיימת את מעבר בני גרמאנט. זו של הבוקר, הפגישה בין הבארון דה-שארליס וחברו ההומוסקסואלי, ז'יפיון, אינה מסופרת אלא בפרק-המבוא של סדום ועמורה. בעצם, לא דחה פרוסט הופעה זו של ה"גברים-נשים" שלו; שפן המבוא נתפרסם כסדום ועמורה א עם הכרך השני של מעבר בני גרמאנט, מן-הסתם כדי לבחון את תגובתו של הציבור על הנושא הבעייתי שלו. ה"הכרה" השלישית מתרחשת בערב, בין סוואן לנסיך דה-גרמאנט בקבלת-הפנים אצל זה האחרון; וסופו של דבר, לאחר אכזבות כה רבות, הוא מעודד במידה בלתי-צפויה; אבל בכך גמשכת הנימה של מעבר בני-גרמאנט על-ידי השלמת עלייתו של מרסל אל החוגים המסוגרים ביותר של פ'ובור סן-ז'רמן. הפיוון העיקרי של סדום ועמורה, כפי שנרמז משמו ה"גפריתי", הוא עקלקל יותר; הרי זו ירידה אל החוגים השפלים ביותר של העולם התחתון. לאחר שתי הדרכים של הכפר התמים, בצאתנו בעוז-נפש אל מול הסיכונים שהפכו את אשת לוט לנציב-מלח, אנו מפנים מבטנו אל ערי הפיכר.

הפרק הנבואי נבנה-והולך, בתוך מערבולת של הדגמות בוטאניות ואנטומולוגיות, עד כדי מארה בנוסח הנביאים העבריים, פסוק מצטבר התופס למעלה משני עמודים, המכיל סקירה ממושכת של הצרות שבאו על ראש הגזע המקולל של עושי מעשי-סדום, עם רמז אלמוני אך מכוון לחורבנו של אוסקר ויילד. מתוך שירטוט של משפט זה בספר נגד סנט-בוו, ברור שמלכתחילה היתה זו כוונתו של פרוסט לפתוח בדיון בנושא שעד אז היה בחזקת איסור בספרות המודרנית של המערב, להוציא רמזי-תאנה או דיבורי-סגני-נהור רגשניים—בתוספת עמוד אחד או שנים בהקומדיה האנושית הכוללת-כל שבזכותם היה אותו חיבור חומר-הקריאה החביב על מר דה-שארליס. אנדרה זיד ניגש באורח בדיוני לדיון שלם יותר ב-L'Immoraliste, אחד ה-récits הראשונים שלו; באופן פרטי ובעילום-שם הוציא את קורידון, בו הביע התנצלות; ובגילוי-לב דן בנסיגונו שלו בספרו האוטוביוגרפי Si le grain ne meurt, שאותו

מסר לדפוס – במהדורה מצומצמת עד מאד – שנתיים קודם שיתרום פרוסט את תרומתו, ואשר זכה לתפוצה רחבה יותר שנתיים לאחר פרום ועמורה. כיון שמסר את וידויו האישי, דבר שבלי ספק היה מעשה של אומץ-לב מופלא, היה ז'יד נוטה לחשוב שפרוסט מתחמק במידה ידועה, מתוך שהוא מגביל עצמו לגוף שלישי וטיפולו בדיוני טהור. אבל פרוסט כתב ספרות בדיוגנית, לא אוטוביוגרפיה; ולהבדיל מז'יד, לא היה סניגורן של סטיות מיניות.

לאמיתו של דבר, יכולים היו להתחיל בוויכוח עקב קריאת-המלחמה של ז'יד, "משפחות, אני שונא אתכן!" הקינות התנ"כיות של פרום ועמורה, כשאנו מעמידים אותן כנגד האלגיות הקלאסיות של קורידון, מחמירות ללא רחם בגינאי המוסרי שלהן. אפשר מאד שגינה פרוסט את עצמו, או אולי טען יותר מדי לנקיון-כפיו, או שבחר בדבר שריבייר היה עשוי לתארו כמיין נקמה. לפי אריסטו, הפרה כוחה גדול ביותר כשהיא חלה יחד עם איזה היפוך. שניהם מעורבים באשמת ההומוסקסואליות, שבמוקדם או במאוחר היא מנתימה רבות כל-כך מן הנפשות הפועלות של פרוסט. זרקור החשדנות מטיל אלומתו בחשיכה לכאן ולכאן, והוא חושף צדדים בלתי-חזויים בהיכרויות שנוצרו קודם-לכן. עיניו של מרסל, שאולי עצומות היו בתמימות-יתר, עתה הן נפקחות לרווחה ובפתאום. המושא העיקרי של יקיצה זו גם הוא משפיע השפעתו חזותית. יחד עם מרסל, "הרואה הנראָה", אנו חשים במבטו הלטוש של הבארון דה-שארליס בעת פגישתם הממשית הראשונה בבאלבק. שארליס הופך להיות דמות-המפתח בדראמה מפני ששאיפותיו מרקיעות כל-כך וירידתו עמוקה כל-כך. הוא גם מפורסם וגם חוגג, טרזן שבטרזנים וסנוב שבסנובים, פוסק בענייני הידור ומשורר החברה. מעמדו, גם אם יהיה אולי בן-בלי-דופי מנקודת-מבט היראלדית, רופף הוא, שהרי במידה מבישה יותר ויותר הוא מסמל את החטא שאותו מגנה פרוסט, ובעצם הוא מגלמו – ופרוסט הוא המדבר על כך, "לנוחות הלשון", כחטא.

כל מה שהועלה בדרגה על-ידי הסנוביות יורד בדרגה על-ידי משכב-זכור, לעתים רחוקות תוכל גאנה רוממה שכזאת להקדים נפילה תהומית שכזאת. ושוב, היה תקדים אצל בלזאק: את השפלתו של הבארון הילו ב-*La Cousine Bette*, הנקלע מהסתבכות הטרוסקסואלית אחת אל חברתה המזוהמת יותר מן האחרונה, עיתק פרוסט לסולם המינורי שלו. מעולם לא צויר בספרות דיוקן שלם יותר של המזג ההומוסקסואלי על סגולותיו וחולשותיו, דחפיו הנדיבים ויוהרותיו הקטנוניות, תנודותיו המפתיעות מאנין-הרגש ושופע-החובה אל המלאכותי וההיסטרי. פאראדוקסלי יותר מכל, בדרך בדיקתו של פרוסט, הוא הפולחן של גבריות מצד הנשיות; הטראגדיה של ההזדקנות צובטת את הלב במיוחד כאשר tante מזקין רודף אחר אידיאל של עלם מתבגר; ואולי הצד הטראגי ביותר בגורלו של ההומוסקסואל הוא זה שבעיני רבים כל-כך מאָחיו בני-האדם גזור עליו מראש שייראה מגוחך קימעה. יגונותיו של מר דה-שארליס – ערגתו האומללה אל הכנר הבזוי מורל, השפלתו הניצחת מידי מאדאם ורדירן, הדיוטית שעלתה לגדולה, דו-הקרב שהוא מתהלל בו ואשר למרבה הלעג אינו מגיע לכלל מעשה – בהכרח יש להם השפעה סאטירית על כל העמדות-הפנים

שלו ועל היומרות שהוא מיצג. יחסו של פרוסט מתגלה בעליל במחווה של קומדיה אכזרית, שאפשר למצוא את שרשה האוטוביוגרפי באחת הגחמות שלו עצמו, כאשר מרסל העילג משיב על תוכחתו המתנשאה של שארליס על-ידי שהוא תופס את מגבעתו ומזעך אותה ודורך עליה.

העקרות היא פגיעה בטבע מפני שהיא מזיקה למשפחה, שבעיני פרוסט היתה חשובה עוד יותר מאשר בעיני זולא. אותו צמח תמהוני שאי-אפשר להפרותו, מפני שאיזה חרק נדיר אינו יכול לעוף על הקיר ולהביא לו אבקה מן העץ שבחצר, מסמל את הניוון האריסטוקרטי של כל השבט של בני גרמאנט ובמיוחד את הסטייה של שארליס. שארליס נחשב סוטה מפני שהגשמת הדחף שלו, בין שהוא טבעי ובין שאינו טבעי. היא אנטי-חברתית. היא פוגעת בנורמות כה רבות, היא דורשת תנאים כה רבים, עד שמעיקרו של דבר לעולם לא תוכל לבוא על סיפוקה. הייתכן יופי בסדום? דוסטויבסקי השיב על כך בחיוב בהאחים קאראמאזוב; אבל ראיית הרע שלו לא היתה ספציפית כל-כך. אשר לעמורה, הרי בעקבות רמו מאת אלפרד דה-ויני פרוסט משווה אותה ללסבוס, והוא שואל את משלו מן השיר בו ויני (Vigni) מביע קנאה במאהבת שחשד בה בסטיות לסביות. לכן מצביע פרוסט על שתי ערי הכיכר כבירות ההומוסקסואליות של הזכר מזה והנקבה מזה. האימה האפוקאליפטית שבתפיסתו היא שהמינים, שנוצרו לחפש זה את זה, יתפרדו, ובכך יהפכו את משלו של אריסטופאנס בהמשתה של אפלטון ויבשרו את כליונו ההדרגתי של הגזע. הגפרית ניתכת על הגברים בסדום והנשים בעמורה כאחד.

והנה פרוסט גילה לזיד את סודו שגם הוא שומר בלבד כמה זכרונות יפים של יחסי-נעורים אירוטיים חינניים מסוג זה, אלא שמיצה אותם בספר בצל הנערות הפורחות. דומה כי דבר זה מרמז על עיתוק, שהרי שם המעורבות המפורשת היא התאהבותו הפיזית של מרסל בתבורת הנערות על החוף. כל-אימת שהוא מנשק את לחייה של אלברטין אחרי-כן הריהו מחבק את כולן-או, נכון יותר, הוא טובל באור-שמש "שלוחי", המאציל רגש מזוכך ביותר. הדבר עולה בקנה אחד עם החשד החוזר תכופות שהגיבורה שלו היא גיבור במהופך, ועם כל המחקרים הלמדניים וההשערות המפולפלות שכוונו להוכיח שאלברטין עוצבה על-פי דמותו של מי-שהיה לפעמים נהגו של פרוסט וקצת שימש לו מזכיר, הלא הוא אלפרד אגוסטיגלי. זוהי שאלה ביוגרפית מעניינת, והתשובה עליה עשויה לשפוך אור רב-משמעות על מידת ההצלחה או הכשלון של איפיוני הנשים אצל פרוסט ועל טיפולו השוללני קימעה באהבה בין גבר לאשה. הוא מוכן להודות ש"ההומוסקסואלי אוסף קלסתר גברי על הגיבורות שלו". אבל מי שיטען שעלינו לומר אלברט במקום שכתוב אלברטין מעורר הרבה שאלות נוספות. הרי זה כאילו בא אדם וטען שהנקבה הוודאית ביותר ברומן צריך בכל-זאת לקרוא לה בשם הזכרי פראנסואה. אם אנו מחליפים את מינה של אלברטין, כלום אין אנו צריכים להניח גם שידיתה הקרובה ביותר, אנדרה (Andrée), אף היא לא היתה אלא אנדרה זכר (André)?

בכך נצמצם את הדילמה כדי סתם משולש של שכובי-זכור בלי הכתם של סיפוכים

לסביים, ונבטל לגמרי את הנימה הפרוסטיאנית האפיינית של התחרות דו-מינית. הקנאה של מאהב הטרוסקסואלי שאהובתו היתה בעלת נטיות מעורבות—זו היתה בעייתו של סוואן זמן רב קודם שתהיה בעייתו של מרסל. יתר על כן, היה זה הנושא בסיפורו של בלזאק, שלאחר-מכן תקרא אותו בתו של סוואן, בעלת עיני הזהב. במסה שלו על בודלר מדגיש פרוסט הלפניות כשם החילופי של פרחי הרע וכאחד מנושאי העיקריים. אחת מרשימות-החטף הראשונות שלו, שאינה כלולה בכתיבו, בטרם ליל, היא דו-שיח על הלסביות. נציגותיה מופיעות בשלב מוקדם הרבה יותר משכובי-הזכור, על-ידי ה-Rconnaissance במגוון ובקשר-העגבים הנודע-לשימצה בין מדמואזל ואנטיי וחברתה המושחתת. אם יש לאלברטין נטייה בכיוון זה או לא, דבר זה, מעצם טבעו של הבריור, לעולם הוא חייב להישאר נקודה הצריכה דיון, אך עלינו לקבל דמות בספר כדרך שהמחבר קורא לה בשם ומתאר אותה ומגדיר את מינה. היו סופרים, כמו פייר לוטי, שריננו אחריהם שגיבורותיהם היו למעשה גיבורים בחיים הפרטיים; אך מאחר ששינוי-הצורה בוצע בויתור בידועים לטעמם של רוב הקוראים, מה זכות יש לנו לערער עליה בדיעבד?

פרוסט העניק נורמאליות לרגשות שבהם עסק כדי להבליט את מסקנותיהם האוניברסליות. אחת התגובות המוסכמות ביותר על אלברטין היא קבלתה על-ידי פאמלה הנספורד ג'ונסון, המעידה כי "היא נשארת בצורה היפה ביותר נערה, בעצם תלמידת בית-ספר". לולא היתה כל רכילות, ולולא היו חקירות דקדניות בחייו של פרוסט, כי אז לא היו עוררים על הנשיות המהותית שלה. אין בכך כדי להוציא מגדר אפשרות את התפקיד העמוק-מחקר שוודאי מילא נסיונו האישי של פרוסט בריווי הרגשי של הציר, השופע "רוח של בן ואם בעת-ובעונה-אחת". נהיר לנו שאגוסטינל, שלפי וידויי אהוב היה עליו יותר מפל אחרי אמו, הוא שהדפיס במכונת-הכתיבה את כתב-היד של מעברו של סוואן; שהוא היה נהגו של פרוסט בהרבה סיורים ארכיטקטוניים; ושלאחר שלמד טיס, בשם הפדוי הנוגע-אל-הלב מרסל סוואן, נהרג בתאונת-תעופה בגיל עשרים-ושש. הוא מוזכר במפורש בהערת-שוליים לאחד המאמרים הראסקיניים של מעבדו. אולי ישווה הדבר נימה צובטת-לב במיוחד ליחסי-הגומלים בין אלברטין והנהג ברומן—ידיד קרוב למורל, שאמו של מרסל מתיחסת אליו במורת-רוח—ולאוצר-הדימויים של הטיסה במטוס, האופף יותר ויותר את יחסיה של אלברטין עם מרסל. יעידו נסיעותיהם יחד במכונית אל שדה-התעופה, הביקור האחרון שלהם בוורסאי, והסמל של המעופף המיתולוגי—האם זה איקארוס?— המופיע כ"דימוי של דרור".

הדימויים החמקמים הללו מובלטים על רקע ההשאלה הטיפוסית יותר של תא התום הרמטית—כביכול תיבת נוח, צנצנת-ריקנות, חדר ספון-שעם—אשר היושב בו מעוניין לנעול דלתו בפני העולם ולהתלונן שהוא מנודה ממנו. המקרה של אלברטין יש בו לא רק משום מבחן לשיטת האיפיון של פרוסט אלא גם הדגמה של העיקר, שנתפס במותה של סבתא, שכל אחד מאתנו באמת יחיד-לנפשו. אם את היחסים האנושיים האינטימיים ביותר, מיטב האפשרות להבנה הדדית, אפשר לפרק לזרם של תחושות

חולפות ורשמים סותרים, היכול האני אי-פעם לקוות לדעת אני אחר? ומאחר שהקשרים השבריריים של זיקה וזכרון יש להם דרכים משלהם לספך ולערפל את נתוני התודעה, מה באמת-כדבריו של מונטיין-יכולים אנו לדעת? הויסמאנס התלונן שהרומן המכונה פסיכולוגי החליף צורות בקושיה אחת נצחית: האם תיאור או לא תיאור? פרוסט היה משנה את הזמן בנוסחה: האם ניאורה או לא ניאורה? אנטואן ביבסקו היה לה פעם הסכם סודי אתו שיגידו זה לזה מה אחרים אומרים עליהם מאחרי גבם. פרוסט, שסקרן היה לשמוע על עצמו, לא יכול להשלים בנפשו לחזור על דבר כלשהו באזני ביבסקו. אף שאותו חוזה חד-צדדי לא קיים, יש לו שייכות ידועה לרומן.

פרוסט הופך את הפסיכולוגיה של האהבה למין חיפוש אפיסטמולוגי, שהוא ממצה אותו עד כדי סוליפיסטיזם. מי ממשי? מה היא אמת? "האמנם כך?"-הופך להיות קושיה ולא קביעה. מעולם לא היה הקרע רחב יותר בין העצמיות השקופה לאחרות האטומה. "המציאות היחידה" היא "מה שחושבים". עיסוקו של מרסל באלברטין, בתוך הכרכים שהורחבו במידה עצומה ונתפרסמו אחרי מות המחבר, השבויה הנמלטת-פרוסט ראה בהם פדום ועמורה ג-הוא בבחינת ניסוי מבוקר בה ובו עצמו. תנאי הניסוי, שבהם הוא מטיל את שלטון עריצותו ירוקת-העיניים על שבויתו, הם שרירותיים במידה מוזרה ועוררו תמיהה בלב קוראים, השוהים ותמהים איך אפשר היה להסכים על חיים משותפים שכאלה עם *une jeune fille bien élevée* (נערה בת-טובים), אך המושג *un jeune homme* דומה כי קשה עוד יותר להלמו במסיבות של ההקשר. הצדדים המתנגשים המרובים המתגלים באלברטין אפשר לארגן אותם בקווים כלליים לכלל שתי תמונות-דיוקן נוגדות, ואפשר לדון אותם על-פי העקרון המרשיע את עמורה בניגוד לרעננות הנערית של באלבק. המספר, שאינו בוחל בהבאת דוגמה משרלוק הולמס, מעמיד עצמו בסכנה כמעט על-ידי הריגול והבילוש וחקירות השתי-וערב שהוא נזקק להם כדי לאסוף את חומר הראיות שלו. כמנהגו של סוואן עם אודט, ממלא מרסל את התפקיד של אספן, והוא מושיב את אהובתו בחדר מצופה הטפיטים של אביו, מעתיר עליה מתנות יקרות ביותר, מלביש אותה אריגי-משי, מבטיח לה פסנתר מיכני, ספינת-טיול, רולס-רויס, אפילו נישואים. הלהט שלו, בדומה לזה של קודמו, הוא התלהבות של אספן, גילוי של החוש לקניין. אין פלא שיכול הוא לחוש בעלות על המושא שלו רק כשהוא מתבונן בה בשנתה, כשהיא נטולת הכרה. חרף כל הצהרות-האהבה שלו, ספק אם אי-פעם רצה באמת להבין את מחשבותיה והרגשותיה שלה. "זאת לא יבינו הקנאים מעולם", אמר דוסטויבסקי. כל מוצא-פיה נבדק ונבחן כדבר המשתמע לשני פנים, ובתוך כך הוא מקבל ללא פיקפוק את הידיעות הגרועות ביותר על-אודותיה. מיום ליום חיבתו מתמעטת, וכאבה מרובה משמחתה. האהבה, כך הוא מסכם בשלב מסוים, היא צעצוע מיכני יקר. האושר הוא, כביטוי של ליאונארדו, *una cosa mentale*, מצב-נפש שאולי אין לו זיקה רבה למציאות הראציונלית. "באשר לאלברטין, הרגשתי שלעולם לא יתברר לי שום דבר, שלעולם לא אוכל למצוא דרכי בשפע המגובב של פרטים

ממשיום. העובדה. מטעות, וכי עד הסוף ממש תמיד כך יהיה, אלא, אם כן תושם בסוהר – אבל אסירי-במלטים. פתחת החלון שממנו היא נמלטת היא שוקרור סמלי לא פחות מהטחת הדלת בבית-הבונדז'י של איבסן. בכך מן הדין שיכנס קצת-אנניר צח לתוך אווירה זו של מחנק-קצרת. אולם אין, אנו יכולים להימלט עם אלברטין. עלגנו להישאר בתוך המוח הגלמוד של האסיר האמיתי, מרסל. שום דבר אינו יכול לשחרר אותו מעקת מצבו.

אף לאחר שנודע לו כי מתה בתאונה הוא מוסיף ומתיסר בגללה, וכמו פטרארקה הוא כותב סונאטות אל לאורה לאחר מותה. קיומה של אלברטין מצטמצם כל-כך בעצם רישומה בנפשו של מרסל עד שחתימה מוטעית על מברק, עד לתיקונה, יכולה להשיבה רגע לחיים. היא דולציניאה ממש בהיעלמותה ובדו-משמעותה. מרסל, החסר את האמונה שבמחזרה של דולציניאה, יאה אולי יותר להשוותו ל"חצוף הסקרן" של סרוואנטס, הבעל שקנאותו האוכלת הדיחה את אשתו הנאמנה לבגידה... הטיפול הסובייקטיבי לגמרי באלברטין ובאיוז של עמורה, על כל הליריות המעונה שלהם, מתאזנים על-ידי ההסתערות הסאטירית על סדום והתיאור ה"אובייקטיבי" של שארליס המושפל, שבדיעבד הכתימו את התמונה שצייר מרסל מבני גרמאנט. מן החברה כפי שהם מיצגים אותה הוא פורש לבדידות המיטאפיזית שלו, וחיפוש הזמן האבוד מגיע לגקודת-האנך המוסרית שלו עם הסתלקותה של אלברטין. אולם אותה שלילה, כל כמה שהיא חסרת-רחמים, אינה מוחלטת; אצל פרוסט, שום דבר אינו מוחלט. מן התא שלו האטום לצלילים הוא מגיח לפרקים אל זירת הבקורת החברתית, בהתיחסות מיוחדת לפרשת דרייפוס.

"ניהי", מצהיר ספר בראשית, "בשחת אלוהים את ערי הכיכר ויזכור אלוהים את אברהם". הנושאים של הומוסקסואליות ואנטישמיות מוצגים זה לעומת זה בחיפוש הזמן האבוד. ההומוסקסואלים מושווים תדיר ליהודים כמיעוט בלתי-אהוד, אחד משבטי ישראל האבודים, "מושבה מזרחית". הם משמשים נושאים מקבילים לפסיכולוג ולפאתולוג החברתי כאחד: מצד אחד, שלב בלתי-נורמלי של אהבה; מן הצד השני, קבוצה יוצאת-דופן בקרב האומות; בשני המקרים, אגודה בינלאומית של "בונים חפשיים" החוצה גבולות של מעמדות, המזהה חברים על-פי מבטים מלוכסנים, והצפויה תמיד לסכנת נידוי. כאן, שוב, הגישה היא רצינית-קומית. אף-הגץ והזקן המתולתל של דודו של בלוך, מר נסים ברנאר, מושווים תדיר לפנים המפוסלים של איזה מלך מפוסל ממלכי אשור, ואילו רימוזים קולעים על אסתר ועתליה של ראסין מעניקים ליהודים של פרוסט רוממות-ערך טראגית-למחצה. הגיטו, בסתגרנותו, הוא הפארודיה של פרוסט על הסתגרנות של פ'זבור סן-ז'רמן. בלוך הנדחף, העולה ומגביה מחוג אחד אל משנהו, ממלא כל הזמן את תפקד המוקיזין לגבי מרסל. בלוך חי בעולם של "בערך", קירובים אל מה שיכול להיחשב הדבר האמיתי בעיני אנשים ששאיפותיהם מבוססות יותר. דומה שהוא מגלם את היסוד היהודי באישיותו של פרוסט, והוא משמש שער-לעזאזל לאותם קשיים שאולי נקרו לו בדרכו. פרוסט לא היה לו יסוד רב לחשוב עצמו יהודי, בשים לב לאביו ולשמו. אף ששטחית

היתה זיקתו לקאתוליות, נלהב היה במסירותו האסתטית לכנסיות. עם זאת, הואיל ובמקרה נכנס ל"חברה הגבוהה" ברגע בו הביאה בריתה המסורתית בין כוחות קלריקאליים ומיליטאריסטיים לידי איבה ללא הבחנה לכל הקשור בדרייפוס בגזע או בהשקפה, הופתע פרוסט על-ידי שורה בלתי-מחושבת ובלתי-משוערת של פורענויות. הקאליידוסקופ החברתי, כפי שניסח זאת—ברמו לאמצעי אופטי שהיה צעצוע יותר מאשר מכשיר—טולטל נמרצות ויצר צירופים מחודשים ודגמים חדשים. רובם של אלה אפשר היה לחזותם מראש; אפשר היה לשער כי מר דה-נורפואה יפסח על שתי הסעיפים, או שרוב המשרתים יגיבו בצורה סניוריאלית לפחות כאדוניהם. האנטי-דרייפוסיות של הדופס והדופסית משלים את אכזבתו של מרסל ומרחיב את הקרע שבינם לבין סוואן. שוב דומה כאילו רב המרחק בין דרכו של סוואן לדרכם של בני גרמאנט, כי הראשון עודו חדור ערכים משפחתיים ישנים והאחרונים מעורערים בהדרגה על-ידי חשדות הומוסקסואליים, ועתה—להחריף את הקשר—היהודים והערלים מתיצבים זה כנגד זה. הטכניקה של ההיפוך מנוצלת בזהירות במעבר מן האווירה האנטי-דרייפוסאית של מעבר בני גרמאנט עד לנימה הפרו-דרייפוסאית של סדום ועמורה.

נקודת-השיא הלא-צפויה היא העימות של סוואן עם הנסיך דה-גרמאנט, כפי שסוואן חוזר ומספר עליו—הופעתו האחרונה ברומן והופעתו הראשונה של הנסיך. צעד-צעד הכינו אותנו לקראת הפיסגה הנשגבה של הסולם החברתי, הבית המיוחס ביותר בפבור. הנסיך זילבר יצא לו שם שהוא צר-האופק והמסורתני ביותר בבני גרמאנט, ולפיכך חזקה עליו שהוא הפיאודלי ביותר בדעותיו. כאשר מופיע סוואן, ושוב אינו דנדי ממועדון-הסייסים אלא הוא פתאום אחד האבות מן התנ"ך, הרי שאר הקרואים מצפים לכך שבעל-הבית ישליך אותו החוצה. בניגוד לעלבון שספג סוואן שעה או שעתיים קודם-לכן מדודגניו המחמירים פחות של הנסיך, הדוכס והדוכסית, מתברר שהראיון שלהם הוא פגישה עדינה וחדורת-אהדה של שני בעלי-רגש, שמקרים חיצוניים הרחיקום לשעה זה מזה. הנסיך, שמצפוננו הער שיכנע אותו בינו לבינו שדרייפוס חף מפשע, מתנצל לפני סוואן על שחובותיו העמוקות ביותר—כלפי הפנסיה והצבא—אינן מניחות לו כמעט להצטרף למאבק הציבורי. תחת זאת—והפאראדוקס, שלמראית-עין הוא מופרך כל-כך, נוגע כאן עד עומק הלב—הוא והנסיכה מזמינים תפילות-מיסה למען דרייפוס. כאן אפוא אדם שאנו פוגשים בו כשהוא מפוכח מכל מה שהוא מגלם; וכאן לפנינו צד בלתי-צפוי מכל-וכל, שתחת להשחיר את התמונה הוא מאיר אותה...

כאשר השיבו לקאפיטן דרייפוס סוף-סוף את כבודו ודרגתו, החליף פרוסט מכתבי איחולים עם האשה שהיתה גערצה עליו ביותר אחרי אמו, מאדאם אמיל שטראוס. דבריו התבססו על ההערה שהפעם החיים מתנהגים כמו רומן. בעשור שעבר זכו הוא והיא וכמעט כל אדם זולתם לעיגוניים ואכזבות. בעשור הבא מובטח להם שיבואו עוד פגעים ואבידות. אך לגבי דרייפוס היו החיים ברוכי-מזל, "כדרכם של אגדות ורומנים-בהמשכים". ההבדל הוא בזה שאומללותם שלהם יסודה באמיתות פיזיולוגיות

ורגשיות, בעוד שצרותיו-הוא נבעו מבודות משפטיות. "אשרי אלה שהם קרבנות לטעויות, משפטיות או אחרות! הם בני-האדם היחידים הזוכים לנקמות ושילומים!" לגבי השאר, יהיה סיוס של אושר בגדר בדותה. בכך אפשר לראות את תשובתו השקולה של פרוסט על השאלות שהוצגו בסוף רגשי אהבת בן של רוצח-הזרה. המסקנה האמיתית היא צער, לעתים קרובות יותר מאשר שמחה. כאשר מגיעה הודעת נישואים שבמפתיע- בצורה מזעזעת, לגבי היודעים לקרוא בין השורות- היא מאחדת את שתי הדרכים בזיווג אריסטוקראטי, הרי מרסל ואמו מגיבים עליה תגובות שונות. "זה שכרן של מידות טובות", אומרת האם, רמז חוזר לאותו גילוי-שכינה של ימי ילדותו, כאשר הרדימה אותו בקרֶאָה באזניו רומן אידילי של ז'ורז' סאנד. אבל בנה התבגר עכשיו, ולמרבה-הצער הוא מיטיב לדעת, ולכן הוא מהרהר לעצמו בלי להשיב: "זה שכר המידות הרעות; זהו זיווג בסופו של רומן בלזאקי". במכתב אל ז'ורז' סאנד, כפי שאולי נזכור, כתב בלזאק בשעתו: "את מחפשת את האדם כמו שהוא צריך להיות; אני מקבל אותו כמו שהוא".

אין האמן צריך להביע במישרים את מחשבתו ביצירתו, כדי שתהיה זו משקפת את איכות מחשבתו; אף אפשר היה לומר כי השבח הנעלה ביותר לאלוהים הוא בשלילתו של האתיאיסט, המוצא את הבריאה מושלמת עד כדי כך שאין לה צורך בבורא.

עובדות החיים אינן נחשבות בעיני האמן; אין הן בשבילו אלא הזדמנות לחשוף את גאונו.

מרסל פרוסט